

Interdiszciplináris konferencia a romantikus tudományfelfogásról

A 18. és a 19. század fordulóján bekövetkezett változások a kulturális, az irodalmi és a művészeti élet területén az utóbbi évtizedekben újra a figyelem előterébe kerültek, s különféle szempontú kutatások tárgyát képezik. Új kutatási aspektusok jelentek meg az irodalomtörténet, de a filozófiatörténet területén is, s ez utóbbi esetében elsősorban a német klasszikus idealizmus keletkezésének lehetséges okairól van szó.

A *Tudósok a megismerés színterein* címmel a Tessedik Sámuel Egyetem szarvasi pedagógia karán 2011 áprilisában megrendezett konferencia a romantika egy aspektusára fókuszált, mégpedig a romantikus tudományfelfogás és a tudóssztereotípiák kérdésére a 18. és a 19. században.

A konferencia már a negyedik a sorban a hasonló jellegű rendezvények közül, az előzőek az irodalom, a művészetek és a tudományok intézményrendszereinek témájával, a göttingeni egyetem szerepével foglalkoztak. E három konferencia anyagából két kötet már napvilágot látott *A romantika terei (Az irodalom, a művészetek és a tudományok intézményei a romantika korában. Budapest, Gondolat, 2009)* és a *Göttingen dimenziói (A göttingeni egyetem szerepe a szaktudományok kialakulásában. Budapest, Gondolat, 2010)* címmel.

Mindkét kötet összeállítója Gurka Dezső, aki a konferenciasorozat életre hívója is egyben. A romantika tereiben a szerzők a kora romantika intézményrendszerének kialakulásán és alakulásán keresztül vizsgálják az egyes tudományterületek kölcsönhatását, interdiszciplinaritását, mégpedig filozófiai, irodalmi, nyelvészeti, természettudományi, képzőművészeti, sőt kertművészeti vonatkozásokban.

Gurka szavai szerint is a magyar tudományos térben mindeddig szokatlan, nem teljesen elfogadott és ritka kezdeményezésről van szó, amely azonban éppen a sokat támadott tudományköziségnek köszönhetően lehetőséget nyújt a tudományos gondolkodásnak túllépni saját határait, átlépni árnyékát, és új szempontok (tudományos eredmények) figyelembevételével összefüggéseiben látni és láttatni az egyes korok és korszakok eszményeit.

Az intézménytörténeti és a konstellációkutatás magyar művelői eltérő tárgyú kutatási eredményeinek kölcsönös felhasználása képezi a konferenciasorozatot előhívó alap gondolat tárgyát. S ezzel együtt – mivel a romantika korának kutatásáról van szó

– természetesen figyelembe veszik a romantika korának kutatásában bekövetkezett változásokat is.

Az 1990-es években a Nicholas Jardin nevével fémjelzett cambridge-i tudománytörténeti iskola a változások lényegét a megismerés színtereinek (scenes of inquiry) fogalmában összegezte. A cambridge-i vonaltól elkülönülő megközelítések a kora romantikáról kialakult képet átalakítják, mint ahogy teszi ezt például Theodore Ziolkowski; az ő koncepciója képezte a konferencia és a kötet alapját is.

Visszatérve az idei év konferenciájára, amelynek témája a romantikus tudományok és tudós-sztereotípiák fogalma volt, három témakört jártak körül az előadók. Az első a romantikus tudományok fogalmának filozófiatörténeti háttere, a második a romantika korának tudósai, a harmadik pedig a romantikus tudós alakja az irodalomban és a művészetekben.

A sort BÉKÉS VERA tanulmányának bemutatásával érdemes kezdeni, amely a romantika tudáseszmenyéről szól *Minden tudomány a közvetlen tudás hiányából sarjadt* címmel, s folytatva a Schelling-idézetet: „El fog jönni az idő, amikor megszűnik a tudomány, s helyét a közvetlen tudás foglalja majd el.” Békés Vera kifejti, hogy Schelling itt arra mutat rá: a tudományos tudás csakis közvetett lehet, a tudás útja tehát a közvetetten keresztül jut el a közvetlenig.

MÉSZÁROS ANDRÁS *Ki lehetett filozófus az 1830-as években?* című előadásában egy esettanulmányt vázolt fel, amelyen belül arra kereste a választ, hogy Petőcz Mihály orvos és filozófus bölcséleti teljesítménye – amelyre még Németországban is reagáltak – miért maradt visszhang nélkül Magyarországon. A magyarázatot a megelőző irodalmi vitákban (Pirker-pör, „Athenaeum miatti zajgások”) kialakult befogadásstratégiában találta meg, amely a magyar nyelvűséget alapvető kritériumként fogadta el.

WEISS JÁNOS Novalis matematikai filozófiájáról tartott előadása egy Novalis-fragmentumból indul ki: „A matematika igaz tudomány, mert általunk megkonstruált ismereteket tartalmaz, a szellemi öntevékenység produktumait, mert képes arra, hogy módszeresen zsenializáljon. ...A matematika művészet, mert a zseniális eljárást szabályokba foglalja, mert arra tanít, hogy zsenik legyünk, mert a természetet az ésszel helyettesíti.” Novalis szerinte a művészet és a tudomány romantikus eszményét teremti meg, amikor ezeket a gondolatait továbbfűzve végül arra az eredményre jut, hogy „az egyik tudomány semmi a másik nélkül, és így létrejönnek a tudományok misztifikációs kísérletei, és a filozófia csodálatos lényege mint tisztán ábrázolt a tudományok szimmetrikus alap-figurájává alakul át”.

GYENGE ZOLTÁN Schelling 1810-ben a stuttgarti egyetemen tartott magánelőadásainak szövegét vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy Schelling gondolatai egy meglepő tudományfelfogást is tükröznek, mégpedig azt, hogy „a legmagasabb értelemben vett tudomány, vagyis az a tudomány, amelyet közvetlenül a lélekre vezethetünk vissza – a filozófia”.

FERENCZ SÁNDOR Hegel filozófiatörténetéről szóló előadásában a német filozófus által kevésre becsült filozófiatörténet-írók védelmében fogalmazta meg mondanóját.

MESTER BÉLA *A „tudós” mint társadalmi szerep a 19. század magyarországi vitáiban* című hozzászólásában megállapította, hogy a tárgyalt korszakban válik el egymástól világosan a filozófia és a tudomány világa, ami lehetővé teszi, hogy a filozófia művelői a tudományt, a tudósok pedig a filozófiát mint olyat ítéljék meg. Az előadás kimutatta,

hogy a hegelianusok a tudományosság kritériumának tekintették a hegeli fogalmiságot, azonban szembekerülnek az éppen kialakulóban lévő szaktudományok képviselőivel. A másik oldalon Szontagh éppen mint tudományellenest utasította el ugyanezt a hegeli fogalomrendszert. A kétféle – hegelianus és antihegelianus – tudománykép az előadás szerint úgy vált tudóssztereotípiák forrásává, hogy összetalálkozik a nyilvánosság szerkezetének átalakulásával. Az új, nem tisztázott szabályrendszerű térben bizonytalanul mozgó tudós figurája lesz a sztereotípiák alapja, amelyek először a betegség romantikus metaforáival írják le azt a jelenséget, amely valójában a polgári nyilvánosság normáihoz való alkalmazkodás tömeges kulturális sokkja.

GURKA DEZSŐ *Ørsted korai munkásságának természetfilozófiai aspektusai* című előadása azt vizsgálta, hogy hogyan értékelhetők Ørsted munkásságának természetfilozófiai aspektusai a romantikus tudományok fogalmának aspektusából. Az előadás amellettt érvelt, hogy e hatásmechanizmust a már említett „megismerés színterei” fogalommal lehetne legpontosabban leírni.

A romantika korának tudósai című témakörben TANÁCS JÁNOS *Valóban univerzális-e egy univerzálisnak hitt matematikai probléma? A párhuzamosok problémájának státusza a 18–19. század fordulóján* című szövege a Bolyai János-féle nemeuklideszi geometriához vezető Párhuzamosok Problémájának státusában a 18. század végén bekövetkező változást vizsgálta.

KRÁSZ LILLA előadása (*Orvosi felvilágosítás, felvilágosító orvosok a 18/19. századforduló Magyarországon*) megállapította, hogy az orvosok felvilágosító tevékenységükkel egyrészt hosszú távon átalakították a korabeli „egészségügyi piacot”, maguknak szerezve meg az egészségügyi szolgáltatások jelentős területeit, másrészt az anyanyelven megfogalmazott, sok műfajú (katekizmus, ritmusos versek, egylapos táblák stb.), hosszabb-rövidebb kiadványaik terjesztése révén maguk jelölték ki a tudás társadalmi exkluzivitásának végpontját.

CSORBA F. LÁSZLÓ (*Korai evolucionizmus*) tanulmánya szerint a korai, Ch. Darwin előtti evolucionizmusban „evolúción” – a szó eredeti jelentésének („kitekerés”) megfelelően – a már meglévő, „preformált” csíra kibontakozását értették. A szexualitás lényegét fölismerve a preformált utódot a 18. századtól az ivarsejtbe helyezték, ezért alapozta Linné növényrendszerét (1735) az ivarszervek, a virág szerkezetére. Leibniz Monadológiájában hivatkozott a preformációra, Goethe pedig az „őslevél” variációiként értelmezte az összes növényi szervet (1798). Hasonló elképzelés nyilvánult meg William Herschel Kozmosz-virágoskert leírásában (1789). A visszafordíthatatlan kibontakozás eszméje először a történetfilozófiában és nyelvészetben jelent meg (így Bárány Péter Jelenséges Lélek-ményében, 1790), majd a természettudományokban a geológiában (W. Smith rétegtana), csak ezt követően a biológiában (Lamarck, Darwin) és a fizikában.

BOTH MÁRIA felvilágosult világjárókról szóló előadásában megállapítja, hogy a kor gyakorlati kutatásait nemzetközi felfedezőexpedíciókkal kapcsolták össze, melyek kormányok és/vagy tudós társaságok megbízásait teljesítették. Adatgyűjtéseik egyszerre voltak gazdasági, kereskedelmi célúak és tisztán természettudományos kérdésvetéseket tisztázók. Az utazási naplók e kor gondolkodásának sajátos tükörképei. A hazai olvasóknak Molnár János Magyar Könyv-ház 1784-ben kiadott folyóiratának első négy kötete ad szinte teljes áttekintést az Európában megjelent útleírásokról.

MARTINÁS KATALIN *Adam Müller, a romantikus gazdasági iskola kiemelkedő alakja* címmel a német filozófus, diplomata, újságíró, közgazdász és az államelmélettel foglalkozó tudós munkásságát foglalta össze. A tudó nevével fémjelzett német romantikus közgazdaságtant a főáramlat, a liberális közgazdászok zsákutcának, értelmetlennek találták, az előadás viszont éppen amellettt érvel, hogy a lenézett romantikus elmélet újralfedezése megtermékenyítő lehet, az új paradigmának a romantikusok kritikáit, az általuk felvetett problémákat be kell építenie az elméletbe.

KURUCZ GYÖRGY (*Göttingentől Keszthelyig – Asbóth János és Romy Károly György szerepe a magyarországi agrárszakoktatásban*) a Festetics György által alapított felsőfokú mezőgazdasági szakoktatási intézmény, a Georgikon oktatási rendszerét, illetve az iskola gyakorlati gazdasági háttérét biztosító mintagazdaságának működésében részt vállaló ökonómiaprofesszor, Asbóth János és az egykori késmárki evangélikus líceumi tanítványa, Romy Károly György keszthelyi ténykedését mutatta be.

A romantikus tudós alakja az irodalomban és a művészetekben elnevezésű szekcióban BARTHA JUDIT előadása a *Tudósok, mágusok, kuruzslók E. T. A. Hoffmann elbeszéléseiben* címet viselte. Témája a magnetizmus volt, amely az előadó megállapítása szerint központi szerepet töltött be a romantika népszerű tündérmeséiben és rémtörténeteiben. Hoffmann elbeszéléseiben a magnetizmus tudományos és művészi magyarázatainak keveredése figyelhető meg. A dolgozat néhány jellegzetes hoffmanni elbeszéléstípust mutat be, amelyekben a magnetizmus megjelenik mint orvoslás-kuruzslás, alkímizmus-kabbalizmus, mérnöki mechanika és varázsló tudomány. A valódi művészmágia Hoffmann esztétikai teóriája szerint annak a lehetőségnek a kifejezése, hogy az aranykortól elszakadt jelenkori világ művészetében még hiteles formában megelevenedhet a természet ősi varázslata.

SOMHEGYI ZOLTÁN Carl Gustav Carus sokoldalúságáról tartott érdekes beszámolót, akinek tevékenységében a tudomány és kultúra mai kategóriái szerint igen távoli területek művelése kapcsolódik össze: természettudomány, pszichológia, művészetelmélet és aktív művészeti tevékenység, művészet- és tudományszervezési munka, kiterjedt levelezés és útleírás. Összefogni, összefoglalni, áttekinteni, szintetizálni igyekezett mindezt, s a különbségek összehasonlítása révén valami új, magasabb egység elérésére törekedett.

ZEMPLÉN GÁBOR látványában is gazdag előadása Goethe optikai tanulmányait tárgyalta, és sok érdekes adalékkal szolgált a költő színelméletével kapcsolatban.

VALASTYÁN TAMÁS Novalis műveiben, nyelvezetében mutatta be a természettudomány és az irodalom szoros kapcsolatát *Fémfák és kristályfüvek (Kriszís, episztémé, poézis Novalis költészetében)* című előadásában.

A négy multidiszciplináris konferencia alapján, amelyeknek résztvevői között találunk filozófust, művészettörténészt, irodalomtörténészt, természettudóst, nyelvészt, elmondhatjuk, hogy a szervezőnek s munkatársainak köszönhetően a 18–19. század fordulójának bizonyos holisztikus képe kezd kialakulni tartalmas szakmai munkájuk nyomán, amelyet a jövőben is folytatni terveznek.